

Јелица СТОЈАНОВИЋ

СИНТАКСИЧКО-СЕМАНТИЧКО ПОЉЕ КОНСТРУКЦИЈА У, НА+А И У, НА+Л У ЗНАЧЕЊУ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА

Апстракт: У овом чланку аутор разматра однос категоријске и некатегоријске употребе предлошко-падежских веза у, на+А и у, на+Л у значењу просторних односа.

Кључне ријечи: акузатив, локатив, падеж, семантика, синтакса, поље, простор

0. Акузатив са овим предлозима у значењу просторних односа употребљава се уз глаголе кретања, а локатив уз глаголе мировања. Међутим, ови односи су често поремећени: 1. Постоји извјестан број глагола код којих није сасвим јасна дистинкција између ове двије употребе; 2. И у историји језика и у дијалектима чести су случајеви колебања у употреби између ове двије предлошко-падежне конструкције уз одређене глаголе, или изостајања предлошко-падежне конструкције у, на +Л и употреба (са мање или више досљедности) у обје синтаксичко-семантичке вриједности конструкције у, на +А. „Поремећаји” овог и сличног типа карактеристични су како за историју српског језика тако и за стање у савременом језику у дијалектима.

Свера разграничења употребе ове двије предлошко-падежне конструкције прије свега је условљена управним глаголом: уз глаголе мировања употребљава се локатив, уз глаголе кретања акузатив.¹ Употреба конс-

¹ „Акузативом се означава мјесто завршетка кретања (на површини, изнад неког појма; у унутрашњост појма); управни глаголи не морају означавати кретање чега материјалног, већ могу значити било какву усмјереност, управљеност (погледа, мисли) на неки појам, намјену...”, Михаило Стевановић: *Савремени српскохрватски језик II*, Београд 1969, стр. 392. „Везом локатива са предлогом на/у одређује се мјесто (на горњој површини, на излазу (улазу), почетку или крају нечега, на спољашњој страни или на некој висини; у унутрашњости или границама гдје се нешто налази, збива врши), одређује просторни однос вршиоца према нечему”, Стевановић, исто, стр. 475.

трукција са акузативом и са локативом диференцирана је природом управног глагола (тј. зависно од тога да ли је присутно или доминантно значење динамичности или статичности). Међутим, често се значење (динамичност / статичност или прелазне семантичке вриједности) прецизира и добија тек употребом предлошко-падежне конструкције или на основу контекста (али ово само уз неке глаголе, који се често дефинишу као глаголи мале интензивности).

1. Односи везани за употребу ових конструкција често су поремећени, мијењали су се узимајући у обзир стање у историји и у савременом српском језику. У старословенском (а такво стање се констатује и за прасловенски, с обзиром на стање у словенским језицима²) постојао је извјестан број глагола са значењем динамичности уз које се употребљавао локатив, а не акузатив (или се акузатив ријетко и секундарно употребљавао, и резултат је каснијег стања). То су глаголи типа: **положити· полагаати· пасти· падати· поставити· вѣселити са· сѣкрѣти· потопити· леци· прикти· затворити· посылати· омочити· вѣнести· приити· стати· выпасти· вѣврѣци· поврѣци· сѣсти· поставити· поставлати· сѣкрити· погрѣсти· оуправити**.³ „Статическую пропорцию сочетаний с **вѣ** +вин. к типу **вѣ** + лок. при указанных глаголах во всем материяле можно выразить счетом 35: 121. Из этого видно что преобладают сочетания со статическим восприятием которые встречаются даже при глаголах с префиксом **вѣ**.”⁴ Конструкција са локативом, према Топорову, овдје представља старије стање.

Како истиче Бауер, код глагола сличног типа у почетку је акценат био на резултативности радње из које исходи стање, а затим сама радња као процес усмјерен ка нечему. Као очигледно свједочанство промјене смисла јавља се, према Бауеру, измјена у изражавању одредбе мјеста при перфек-

² Топоров, В. Н.: *Локатив в славянских языках*, Москва 1968, стр. 247.

³ зрѣно пшенчѣно не оумьретъ **падъ вѣ земли** Јо 12/24, и **положи е вѣ новѣмь своемь гробѣ** Мат 27/60. **положи и вѣ ѣслѣхъ** Лк 2/7. и **поврѣгъ ... вѣ црѣкѣве отиде** Мт 27/5; и **сѣдъ на сѣдици** Супр. 152/20, да не **вѣлѣз жтѣ на позорици** Супр. 131/2; и оупраниж повелѣ **поставити на бло ждици** Супр. 131/2; **полож ж дхъ мои на немь** Мт 12/18; **врѣнье положи мьнѣ на очию** Јо 9/15; **положи на крѣстѣ** Јо 19/19; **положиша ... на срѣдцихъ своихъ** Лк 1/16; **положилъ еси на главѣ его вѣнѣць** Син. 23/19; **положъ главоу свою на колѣноу** Супр. 38/15; **не падетъ на земли** Мт 10/29; **вѣземъши сна своего на ramoу крѣпко** Супр. 80/19.

⁴ Геродос, Станислав: *Старославянские предлоги*; Исследование по синтаксису старославянского языка. Сборник статей, Прага 1963, стр. 321.

тивним глаголима кретања: умјесто предлошког локатива јавља се предлошки акузатив, нпр. **ПАДЪШЕИ В ТРНИИ** Лк 8/14 (Мар., Ас., Сав.): **ВЪ ТРЪНЬЕ** (Зогр.)⁵ У старословенским текстовима већ се срастају примјери замјене локативних конструкција акузативним, односно на истим мјестима у различитим старословенским споменицима употреба и једне и друге конструкције (то би говорило о њиховој напоредности у употреби и лабавој семантичкој диференцијацији).⁶ Ријетки су примјери у старословенском супротни од ових, тј. да се јавља форма на + А тамо гдје се очекује форма на+Л.⁷

У српском језику, како налазимо код Топорова⁸, уз глаголе типа *положити, поставити, пасти (падати)* и сл., релативно рано налазимо потврде са А, али се и конструкције са локативом срастају нарочито у црквенословенском⁹. Нпр: **ОВРЪЛА ... ГИЪЗДО НА НКМЪЖЕ ПОЛОЖИТЬ ...ПЪТИЦЕ СВОК** (Моп. S., 65/1302); и **НА НЕМЪ ВЪЛ8 ПОЛОЖИСМО** (Моп. S., 222/1392). Мање су убједљиви случајеви код којих је веза између глагола и предлошко-падежне конструкције слабија, или када је један од чланова цијеле конструкције употријебљен у апстрактнијем (а понекад и у преносном) значењу: **ПОСАДЕ НА ТОМ МЕСТЕ** (Моп. S., 18/1233); и **ГА ПОСТАВЛАЮ МОЮ ПЕЧАТЬ НА СИКИ КНИЗѢ** (Моп. S., 70/1273-1314); **ДА ГА ПОСТАВИ НА СВЕТОИ ТРАПЕЗЕ** Закон. Стеф. Душ. 86; **ПОЛОЖЕНЪ БЫТЬ ВЪ МИТРОПОЛОНИ ДУХИЛСКОИ** Копр. лет., 52; **ПОСТАВЛАЕТЬ СЕ ВЪ НИИ ЦАРЕМЪ**. У конструкцијама овог типа карактеристични су и случајеви колебања између А и Л: **И НА ГЛАВЪ КГО ПИСАНЪ ВЪНЪЦЪ ЗАТЬ ПОЛОЖИШЕ** Алекс. 5, **НО И НА ЗАТОМЪ ОДРѢ ПОЛОЖИШЕ** Алекс. 72; *sede na miesto njegovo* Let. Dukl. 9; *sede na pristolje* Let. Duklj. 2.

⁵ Бауер, Ярослав: *Беспредложный локатив в старославянском языке*. Исследования по синтаксису старославянского языка. Прага 1963, 273.

⁶ **И ПРИШЕДЪ ВЪСЕЛИ СѦ ВЪ ГРАДЪ НАРИЦАКЪМИ НАЗАРЕДЪ** Мат 2/23 (Мар., Ас.): **ВЪ ГРАДѢ** (Сав.); **ѢКО ПРИДЪ ВЪВРѢЩИ МИРА НА ЗЕМЛѢ** Мат 10/34, Мар.: **НА ЗЕМИ** (Зогр.)...

⁷ **ВѢ ЖЕ ПЕЩЕРА И КАМЕНЬ НАЛЕЖАШЕ НА НЪ** Јо 11/ 38 (Сав., Мар., Зогр.): Ас **Ъ НА НЕИ СЕ ОТРОКЪ МОИ ЕГОЖЕ ИЗВОЛИХЪ ВЪЗЛЮБЕНЫ МОИ НА НЪЖЕ БЛАГОИЗВОЛИ ДША МОА** Мт 12/18 Мар., Зогр., Ас.: Сав **НА НЕМЪЖЕ**

⁸ Топоров, *Локатив...*, 245.

⁹ Потврде за употребу конструкција са локативом налазимо у свим анализираним српкословенским споменацима (што је, свакако, условљено одржавањем старословенске, књишке традиције), нпр. Ј. Стојановић. *Ортографија и језик Бјелопольског четворојеванђеља (13/14. вијек)*, стр. 299-306; Ј. Г. Мејџор: *Језик „Псалтира“ из итампарије Црнојевића*; Подгорица 1993, стр. 111-114;

Дакле, према Топорову, српски (и хрватски) у овим односима дијеле судбину заједничку већини словенских језика. Хронологију истискивања локативних конструкција вјероватно је немогуће пратити јер се акузативне конструкције не мјесту ових локативних могу пратити (и потврђивати) у току многих вјекова писане историје.¹⁰ Уз неке од ових глагола у свим старијим споменицима српског језика сретамо напоредо, без неког правила обје конструкције, али се у каснијим споменицима запажа фреквентнија употреба акузатива.¹¹

¹⁰ Специфичнији су у српском језику случајеви замјене локативних конструкција уз глаголе кретања са прелозима у и *на* (са значењем динамичности) – акузативним конструкцијама са истим тим предлозима. Овакви случајеви се објашњавају – губљењем разлике у означавању мјеста и усмјерености, управљености кретања. Најстарије примјере, према Топорову (исто), налазимо у три дубровачке повеље (1235, 1254): пакѡ сѣ жили въ правдѣ и љубвьѣ и въ истинѣ (Моп. S., 35); сѣди въ правдѣ (Моп. S., 38); бѣдѣ дрѣжанѣ ѣ клетвѣ и ѣ мирѣ (Моп. S., 44; и царѣ стои ѣ клетвѣ и ѣ мирѣ – исто); и да стоеть въ Дубровникѣ (Моп. S., 37); и да бѣдѣ спасени и стрезени въ телѣхѣ и въ добитѣхѣ ихѣ (Моп. S., 37); и да ти мореш оу Дубровникѣ коуповати (Моп. S., 40); да спасемо и стрѣземо ... всѣ люди ... ѣ тѣлѣ ихѣ и ѣ добитѣхѣ ихѣ (Моп. S., 43).

¹¹ Колебања у употреби уз глагол поставити и положити налазимо у споменика из историје српског језика са различитих подручја, али је доминантна употреба конструкције са акузативом: (положити) Александар... Македонѡм рече на златна кола положити га (Старине 3, 273); Обрѣла грица себе гнѣздо на немѣже положит пѣтице своѣ (исп. краља Милутина, МС 65); Камень ... на немѣ вѣлѣ положише МС 131); Тко донесе листѣ ... деспота Гюрга с печатю ш неговомѣ белегомѣ кои полжи на свом записѣ (15. вијек, МС 409); Босна – не бѣде нигдѣре поставленѣ нови трѣгѣ развѣ на мѣсто гдѣ кѣтъ былѣ посталкѣнѣ (1378д 85); да се море поставити нигдѣ ѣ приморие |нигдѣ ѣ приморью: негдѣ ѣ приморию| трѣгѣ соли развѣ на швична мѣста (1378д 85); този всѣ постави ѣ покладаѣ и да стои ѣ нашѣ опкини ѣ комѣнѣ (1423д331); встави ѣ нашемѣ комѣнѣ (дрѣги лист подѣ неговомѣ печѣтню и вѣста ѣ насѣ ѣ комѣнѣ (1423д374);) ... више реѣени покладаѣ прѣда се ѣ кѣдномѣ малѣ ковческѣ ѣ комѣнѣ ... |лист| поставише ѣ нашѣ комѣнѣ ѣ покладаѣ (1438д390 – 392); Дубровник: да тои ми примамо да к посталкѣно ѣ нашѣ комѣнѣ (1409д158); кнезь ... постави ѣ нашѣ комѣнѣ ѣ покладаѣ две кѣне злата (2/1435,45); поставе... кок к био поставио ... годѣнѣ сандалѣ ѣ нашѣ комѣнѣ ѣ дубровникѣ (2/1438,47); како годѣ коморѣ хотѣла поставитѣ ѣ нашѣ комѣнѣ (2/1442,114); Хум: що ѣ била положила речена госпога Ёлна комѣнѣ дубровчѣки ѣ сѣдовиехѣ сребрѣниехѣ (2/1443,58); на швичномѣ листѣ постависмо нашѣ печѣть верованѣ (2/1443,59); Дѣкѣте еѣтъ поставиш гдѣнѣ воевода сандалѣ ѣ комѣнѣ дубровчѣки (2/1450,64); щов биешѣ поставиш ѣ дубровчѣки комѣнѣ ѣ покладаѣ (2/1438,96); када хо-

На одређеном говорном простору српског језика (најчешће се наводе и најрепрезентативнији су говори зетског типа) долази до потпуног (или дјелимичног) губљења глаголске рекције везане за опозицију кретање / мировање, што је углавном резултирало потискивањем локатива на рачун акузатива.¹² Дијахронијски овај процес није сасвим описан нити испраћен, и представљен однос ових конструкција у дијахронији и на различитим говорним подручјима српског језика. Савремено стање у дијалектима је донекле боље представљено. Лука Вујовић о овој појави говори у раду *Историјски пресјек губљења глаголске рекције у црногорским говорима*¹³. Л. Вујовић у анализи (и објашњењу) ове појаве полази од облика *њам* уз предлоге у/на на оним мјестима гдје би тамо требало да стоји акузатив замјенице *он* (јер се у овом дијалекту употребљава само у/на+А: челе *купе на њам* мед. Вода-е *у њам*). Како је анафорска (лична) замјеница 3. лица имала некада облике акузатива: *н'џ*, а облик локатива *н'џмь* то је облик *њам*, како он објашњава (исто, 91-93), могао настати једино стапањем првобитног акузатива *н'џ V н'џмь > н'џ мь*, а до тог стапања је дошло због слабљења глаголске рекције. (То значи *ИД Ж ВЪ Н'џ* и *ЖИВ Ж ВЪ Н'џмь* морало је дати најкасније на граници 10. и 11. вијека *ИД Ж ВЪ Н'џем* и *ЖИВ Ж ВЪ Н'џмь* и *ИД Ж ВЪ Н'џ* и *ЖИВ Ж ВЪ Н'џ* а чим је нестао полугласник у отвореном слогу облик А *н'џ* је постао све неизразитији и необичнији због своје неизразитости и најзад га је сасвим потиснуо облик *н'џм* – тиме се објашњава акузативни облик *њам* данас у говорима у Црној Гори поред *њега*). Из овога Лука Вујовић закључује да се у облику *њам* крије веома стари облик (с обзиром на губљење полугласника у слабом положају крајем 10. вијека, слабљење глаголске рекције морало је почети раније, већ у првој половини 10. вијека). Као потврда наводи се још и облик ЧАМ /коме би у говору Куча одговарало *чам*/ у дјелима Марка Миљанова: *ни на чам му на завиде; Ту ни у чам никаквога раскошука нема*). Идући за овим примјерима, Вујовић закључује, сагласно Белићу, да се ова црта развила несум-

☞

тѣтѣѣѣѣ *поставитъ љ нашемъ комѣнѣ* (2/1442,176). Босна: *ти речени дѣкати да се поставе на поставѣ љ нашемъ комѣнѣ на мѣсто више реченога срьбра ...* (1442đ 519);

Исто је и са писати...

¹² Говорећи о овој црти Михаило Стевановић (*Источноцрногорски дијалекат*, ЈФ 14, 177-178) и Радослав Бошковић (у говору Озринића) је тумаче на различите начине: Белић као утицај страног језика, Бошковић даје синтаксичко објашњење

¹³ Лука Вујовић: *Историјски пресјек губљења глаголске рекције у црногорским говорима*; Јужнословенски филолог XX, 1953-1954, стр. 87-126.

љиво под утицајем страног језика (романских и албанског). Полазећи од могућег романског и албанског утицаја он долази до закључка да је процес губљења рекције ишао и ширио се од југоистока ка сјеверозападу, и то веома брзо.

Што се тиче широког простора српског језика у најстаријим споменицима писаним народним језиком са подручја Босне, Рашке, Зете, Хума, Дубровника (грађу смо ексцерпирали углавном из *Старих српских повеља и писама* Љубе Стојановића) добијамо следећу слику: примјера са упоребљеним акузативом у семантичкој сфери локатива налазимо на широком простору српског језика, са подручја Босне и Дубровника (не мање него са подручја Зете), и Хума док смо примјере овог типа ређе забиљежили са рашког подручја. Значи, у периоду до краја 15. вијека сретају се на широком простору примјери ширења (и употребе) акузатива уз глаголе мировања.

Нпр. са подручја Босне: и да придѣ њ дѣбровровъникѣ да га смѣ њ свою змѣ њ седа (1240, 8); и да придѣ мо њ дѣбровникѣ ... де ми сѣмо њ нашѣ змѣ њ седа (1249, 10); да се зна вѣои да храни годѣнѣ ванѣ њ свою кѣкю а дрѣги хрѣсовои да храни годѣна вана степана (1332|44) ако вѣ се врѣме слѣчило тере гѣпга марѣта квалица ѣгрѣска бѣла њ свою вѣласть и свѣбодна ... ѣко ли вѣ наша гпга марѣта вѣдѣ свѣбодна и ѣ свою вѣласть како к речнѣ тѣрала искала ... прѣге него ли вѣ внѣ ѣлѣзѣ њ дѣбровникѣ и не вѣдѣ ки внѣ њ дѣбровникѣ тѣдаѣ (1387| 87); да дѣбровникѣ градѣ и впѣкини вѣ вѣке њ племени нито село моѣ њ приморию на име лисъць(1391|132); њ ничем не оста ли дѣлѣжни и кѣли драгок з вратом ... гѣ дѣна тѣрѣтка квали сребрѣниѣ њ и пѣнорѣ њ опѣкинѣ (1392|169); този вѣсе пѣстави њ пѣкладѣ и да стои њ нашѣ опѣкини њ комѣнѣ (1423|331); /лист ... пѣставише и прѣдаше цѣ стране ниѣ речне гѣ њ нашѣ комѣнѣ њ пѣставѣ ... пѣставише цѣ стране речне ниѣ гѣ њ пѣкладѣ њ нашѣ комѣнѣ да стои ... да сѣ волне ѣзети речни пѣкладѣ а кѣданѣ безѣ дрѣгѣ га нѣ волѣанѣ ѣзети њ живѣтѣ ... да к волѣанѣ ѣзети комѣ внѣ вѣтаве или впѣрѣче на смрѣти (1413|356);/ вѣакигѣ листь ѣписа намѣ кнезѣ привѣсаѣ поѣваликѣ свокю рѣкю и вѣта њ комѣнѣ ... (1413|359);

Са подручја Дубровника: кѣрѣ ви к речнѣ кѣрѣ ми њ нашѣ впѣкиниѣ имамѣ сребро франково(1406|155); /да тои ми примамѣ да к пѣсталкѣ ѣ нашѣ комѣнѣ (1409|158);/ да мѣ га сѣжемо и ставимѣ њ тамниѣ њ и такѣ зи ѣчинисмо вѣѣтѣ кѣ дрѣжати га внѣдѣ на вашѣ волю ... кѣрѣ нѣ маше ниѣѣор цѣ прѣво не бѣше њ закладѣ ... дѣлѣжника пѣсласмо и имали га сте њ рѣкѣ . на волю и потѣм дали сте вашемѣ пѣслѣ њ рѣкѣ (1409|160); а потѣм такѣ когѣ

ѸВАТИШЕ **Ѹ ВАЛКВО** НАШЕ ТРЪГОВЦЕ (1398|187); да ти зна како гюра милковик кои **ТРЪГОВАШЕ Ѹ ВАЛКВО** ТЕР га збише ... а тои смо вбънашли записанно **Ѹ НАШЕХЪ ТЕТРАЗЪХЪ** 2X (1411|209); потѹжисмо за наше граѓане кои **ТРЪГЪЮ Ѹ НОВО БРЪДО** ... а Ѹ нашои памети Ѹсилно би вѣровати ... /а тои да **Ѹ Ѹ СЛАВЪ Ѹ КОРИСТЬ** господства ти/ (1417|223); ако ли вѣ гсптвѹ ти драго **нѣ да** вѹпък **Ѹ НОВО БРЪДО** наши а ти имь даи вѣрѹ шесть мѹць како ѹдржати Ѹ повели да се могѹ скѹпити (1421|224); докле вѹде **дрѹжати** више речене ии тисѹкѹ **Ѹ НАШ КОМВНЪ** докле вѹдѹ **СТОЯЛИ Ѹ НАШ КОМВНЪ** речени динари (1419|300);

Са подручја Зете: а на даню и **на кривѹ рѣкѹ** да **плаќаю** како сѹ плаќали при животѹ брата мога ... и по всои змли мови да **сѹ на закон** кои сѹ имали при гюргю (1379|109);

Хум: доколе вашь градѹ дѹбровникѹ **СТОИ Ѹ РАТЬ** с кралемь ѹрошемь ... (1254, 26); а га с моимь люди кои имамь и сь кои имамь имети вѹдѹ **ДЕРЪЖАНЪ Ѹ КЛЕТЪВЪ Ѹ Ѹ МИРЪ** сь великомь гдномь миѹхаилом ѹрь ... или да некои плень **сѹ чини Ѹ МИРЪ МЕГЪ НАСЪ** (1254, 27); *примисмо* све поставе ѹо к билow **Ѹ КОМВНЪ ДѹБРОВАЧКИ** ... на пѹно wда свега ѹо *смоw* имали **Ѹ КОМВНЪ ДѹБРОВАЧКИ** ... и ниѹо намь вѣѹе **НЕ УСТА Ѹ КОМВНЪ ДѹБРОВЧКИ** (2/1440,55); листь ...прѹиписаше Кнезь Вокмань своимь рѹкомь и **УСТАВИШЕ** га **Ѹ НАШЪ КОМВНЪ ПЕЧАКЕМЪ** (2/1438,53); п писа се **Ѹ ГРЪЖЪ** (2/1467,179).

Рашка: и како ми приаю владыке кое сѹ Ѹ градѹ ... да е ѹ мрене вѣдѹние Ѹ градѹ колико наивреке могѹ брѹзо· и да **СЪМЪ Ѹ ВСАКЪ ВАШЪ НЕВОЛЮ** ... да сие писание пишѹ на седмионь днѹ Ѹ брѹнацѹхъ ... и га посталлаю мою печать на сисики книзѹ (1289, 29); и никднѹ члвѹкѹ Ѹ сръпськои земли малъ же и великъ да **НЕ ѹДАК Ѹ ѹДАВЪ** дѹбровчанина ... (1302, 37); и **ПЛѹНИ** село наше **НА УСЕЛНИКЪ** ... да плѹни како ккте Ѹ нговѹ листѹ видѹтъ кои намь писа (1413|251); и wще *дарьвасмо* реченкѹ за них ѹубавь полачѹ **Ѹ ДѹБРОВНИКЪ** ... коити к билѹ дѹбровникѹ *дарьвао* радичѹ **Ѹ ПРѹМОРѹКЪ** ... на светимь евангелю и на часномь крѹстѹ ротисмо се (1405|266).

Осим овога, наравно, најчешѹе се јављаю примјери правилне употребе локатива (и акузатива), највише на простору Рашке.

Мало смо забиљежили примјера са погрешном употребом локатива у значењу акузативном: Босна – **КЛЕХЪ СЕ** кнезѹ и **ВЪСЕ** вѹпкинѹ градськѹ Ѹ **ВѹЧЪНИ МИРЪ И Ѹ ѹВЪВѹКЪ**. да ви стою **Ѹ ВЕЧЪНИ И ТВЕРДИ МИРЪ И Ѹ СРЧЕНЪ ѹВЪВѹКЪ** и **Ѹ ВСАКЪ ПРАВЪДЪ** (1240, 8); аво **ПРѹДОШЕ** к намь wдеи **Ѹ НАШЕМЪ**

Градъ њ Бововцѡ властеличкии ваши (1439|515); да си морете доити слободно њ **дѡбровникѡ** ѡ стоати и поити безабаве(1405|520); съ речнѣмь **прити** или ѡ **попово** или ѡ **трѣвини** или ѡ **конавлахѣ** ѡъ тѣхѣ трехѣ мѣсть (1405|521); да си волганъ **прити ѡ дѡбровникѡ** а подѣ ѡви ѡвѣтъ ... а дошѣд ѡ дѡбровникѣ ... ѡъ ѡнѣгаи дне кои придешѣ ѡ градѣ ... (1411|527), дакле, углавном из 15. вијека; Зета – кто годѣ грѣде на слано волга инемь пѣтемь ѡ дѡбровницѣ: вѣра наша **поки ѡ дѡбровницѣ** слободно ... по книзѣ ѡноизи **писна мсца мата ѡ конавлаѣ** (1373|106).

2. У великом броју дијалеката српског језика такође је изгубљена разлика између падежа за означавање циља и мјеста, углавном на истоку и југу: у неким сасвим – и употребљава се само акузатив¹⁴ док други знају и за употребу и локатива (поред акузатива) – за означавање мјеста (и употреба је најчешће несистемска и факултативна)¹⁵.

3. Акузатив је, дакле, могао преузимати оба синтаксичко-семантичка поља (као прелошко-падежна конструкцијама са значењем мјеста, односно кретања) зато што глаголски (односно рекцијски) дио (рекцијски дио у предикату – глагол или нека друга врста ријечи у управном дијелу) својом семантиком одређује (тј. носи значење) кретање – мировање и због тога

¹⁴ Видјети: М. Стевановић: *Источноцрногорски говори*, 88-128; Б. Милетић: *Црмнички говор* (Овдје су забиљежени и дјелимични остади локатива), 499; М. Пешикан: *Староцрногорски средњекатунски и љешански говори*, 189; Мато Пижурица: *Говор Колашина*, 185; Данило Вушовић: *Говор источне Херцеговине*, СДЗБ 3, 68; Јован Вуковић: *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ 17, 83; Данило Барјактарев: *Новопазарско-сјенички говори*, 16, 120; Ј. Вујовић: *Мрковићки дијалекат*, СДЗБ 18, 310 (Скоро доследно се употребљава акузатив, али се „каткад употребљава и локатив уз глаголе мировања).

¹⁵ Косовско ресавски дијалекат (П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 1994, 224); Неки говори Босне (?), исту; Слободан Павловић: *Детерминативни падежи у говору северозападне Боке*, Београд 2000, 21; Милија Станић: *Ускочки говор*, СДЗБ 22, 62-63; Д. Ћупић: *Говор Бјелопавлића*, 130-132; Мирослав Николић: *Говори србијанског Полимља*, СДЗБ 32, 423-424 („У непосредној околини Пријепоља и низводно од овог града, с обе стране Лима, одн. на северу и северозападу, владају, по правилу, стандардни односи... У селима јужно и југоисточно од Пријепоља дошло је, пре свега у говору Муслимана и говору новијих досељеника (Срба) из Црне Горе до неутрализације разлике у употреби падежа места (лок. одн. инстр.) и падежа циља (ак.), и то тако што се и у првом случају употребљава ак. с одговарајућим предлозима (најчешће на и у).) У говорима гдје се је форма акузатива уопштила као општи падеж, такође се чешће употребљава акузатив: Радоје Симић: *Синтакса левачког гоовра* СДУБ 26, 126 (Чашћи је облик акузатива уз глаголе мировање, али има не мало и примјера са обликом локатива); Љубисав Ћирић: *Говор Понишавља* СДЗБ 46, 156...

предлошко-падежна конструкција (за одређивање и прецизирање значења) ту постаје донекле редувантна. То је и омогућавло губљење (или слабљење) глаголске рекције кад је у питању опозиција кретање-мировање. Осим тога, ово је било условљено још и тиме што постоји извјесан број глагола који су тзв. неинтензивног кретања код којих се од најстаријих времена може пратити напоредна употреба ове двије конструкције или смјењивање једне конструкције другом. Уз праве глаголе мировања – кретања када се употребљава једна конструкција (акузативна у овом случају) значење је јасно јер је одређено и имплицирано управним глаголом. Међутим, другачија је ситуација када су у питању глаголи (или управни дио синтагме) код којих значење кретања/лоцираности није јасно дефинисано те се ово значење прецизира управо употребом конструкцијом у, на + Л, односно у, на + А: нпр., *Дијете је залутало у шуму // Дијете је залутало у шуми*,¹⁶ гдје прва конструкција подразумијева семантичку нијансу споља према унутра (акцент је на процесу); друга вршење радње у унутрашњости појма. Сличног су типа и примјери: *Треба паркирати ауто у гаражу // Треба паркирати ауто у гаражи; учланити се у библиотеку // у библиотеци...* Управо се у конструкцијама овог и сличног типа сретaju примјери напоредне (и неразграничене) употребе јер се нијанса у значењу тешко осјећа и запажа.

И у савременом српском језику такође постоји не мали број глагола уз које је могућа употреба и једне и друге конструкције (на неки начин се јављају као рекцијске варијанте глагола), када је тешко значењски установити да ли је доминантније значење кретања или мјеста те прецизирати и разграничити у употреби ове конструкције. (*Затворити се у кућу / у кући*;¹⁷ *Закључати дијете у собу // у соби*;¹⁸ *Уписати се у књигу гостију / у књизи гостију*;¹⁹ ... *положити на крсту / положити на крст*;

¹⁶ Примјери из речника; МС: Плашљиво се базирао као сеоски пас кад залута у вароши. И талентовани писци могу залутати на беспутицу (151). Јеврејка из Аустрије некад је залутала у крајеве српске Војводине. САНУ: фиг.... тај се нема бојати да ће залутати на стрампутицу неправде (91); У двориште је повјетарац залутао.

¹⁷ МС: Он се затвори у Дубровнику (231); САНУ: Децу затварају у двориште те се тамо играју (453); На крају тога реда стоји једна „кула” у коју је пок. кнез Милош затварао попове кад скриве.

¹⁸ САНУ: таст се сваки дан по четири сата закључавао у собу (797).

¹⁹ Речник Матице српске: У душу сам своју записао оне дивне ријечи. Зар не би баба Ружа могла записати у бретинке; Речник САНУ: Ја се кладим, да нема у граду чиновника, који није записан у његовој књизи. Идем да се запишем у књигу долазака. Отац је записивао разне црквене обреде и звонарске дужности у ту биљежницу. Радиша узне

(*Оставити прилог на икону / на икони; паркирати се на ливади / паркирати на ливаду...*).

Значењска нијанса често зависи од управног дијела у предикату, а често и од лексичког дијела предлошко-падежне конструкције. Примјера сличног типа (и глагола са којима је могућа употреба обје конструкције, а нијансирање значења није увијек провидно или једноставно, обично се надомјешта на основу ужег или ширег контекста и често није прецизирано употребом „одговарајуће” предлошко-падежне конструкције) има не мали број у српском језику и њихово ексцерпирање и описивање рекцијских могућности и остварења у теорији и пракси треба да буду предмет једног ширег рада (заснованог на различитом и ширем корпусу, на материјалу из писаног и говорног језика).

Елица СТОЈАНОВИЧ

Резюме

Винительный падеж в данных предложно-падежных конструкциях употребляется вместе с глаголами движения, в то время как предложный падеж стоит при стативных глаголах. Но часто такое соотношение нарушается: 1) Есть глаголы значение которых нельзя точно определить по отношению к данным параметрам, потому они употреблялись и употребляются в обеих предложно-падежных конструкциях; 2) В историческом развитии языка и в диалектах часто встречаемся с колебанием в употреблении данных конструкций при определенных глаголах, или вместо предложного падежа с данными предлогами в обеих значениях употребляются предложно-падежная конструкция у, на+вин. падеж.

☞

*један табак хартије и на њему поче **записивати** своје ученике. два тештера... **записивао** је у њих версију... Он се на свакој изложби **записује** у књигу посетилаца.*